

O POTREBE A VÝZNAME TEÓRIE PRE BEZPEČNOSTNÉ VZDELÁVANIE ON THE NEED AND SIGNIFICANCE OF THEORY IN SECURITY EDUCATION

Ladislav HOFREITER¹

ABSTRACT:

Man, as the main subject of security, needs knowledge, skills, methodological and other tools to carry out an active role in safety management. He needs a theory that is a system of scientific knowledge, patterns, principles and methods of research, notions and definitions in the field of security, allowing quantitative and qualitative analysis of security factors, setting and identifying indicators and criteria for assessing the security and safety of reference objects and predicting the development of a security situation. Quality education for the security sector must be supported by the development of security theory. Its development, considering the specificities and current and future requirements for the security managers' competencies, is a challenge of this time.

KEYWORDS: Security education. Theory. Theory of security. Functions of theory. Postulates of security theory. Paradigm.

ÚVOD

Vývoj bezpečnostnej situácie a charakter bezpečnostných rizík ukázal, že zaoberať sa bezpečnosťou jednotlivých oblastí spoločenského a hospodárskeho života separátne je nedostatočné. Povstala potreba celostného (holistického) chápania bezpečnosti. Úloha zaistenia bezpečnosti človeka a ľudstva, jeho prežitia a rozvoja v prijateľných podmienkach, predstavuje zložitý politický, vedecko-technický a sociálno-ekonomický problém. Požiadavka na zaistenie komplexnej bezpečnosti - to je kvalitatívne nový prístup v porovnaní s ohodnocovaním jednotlivých faktorov (rovín, sektorov) bezpečnosti spoločnosti. Zložitý komplex otázok, týkajúcich sa rozličných aspektov bezpečnosti si vyžaduje multidisciplinárny prístup k otázkam a obsahu bezpečnostného výskumu, bez ktorého nie je možné čeliť súčasným i budúcim bezpečnostným výzvam.

Problematika zaistenia bezpečnosti je náročná a kladie vysoké požiadavky na odbornú prípravu tých ľudí, ktorí sú s ňou profesijne zviazaní. Vytvorenie komplexného a efektívneho bezpečnostného systému, garantujúceho istotu a ochranu pre referenčný objekt si vyžaduje multidisciplinárny prístup,

využitie poznatkov mnohých vedných odborov. Získanie potrebných kompetencií na zaistovanie potreby bezpečnosti je možné získať len v procese vzdelávania.

1 BEZPEČNOSTNÉ VZDELÁVANIE

Bezpečnosť je významným fenoménom 20. storočia a začiatku 3. tisícročia. Štúdium problematiky bezpečnosti ako samostatnej vedeckej disciplíny sa začalo formovať v západných demokraciách už na prelome 40. a 50. rokov dvadsiateho storočia. Čoskoro nato sa bezpečnostné štúdie etablovali na pedagogickej a výskumnej úrovni. S vývojom bezpečnostného prostredia sa rozšíril predmet bezpečnostných štúdií, najmä v kontexte nových bezpečnostných rizík a ohrození.

Spoločnosť a najmä jej zložky bezpečnostného sektora musia byť pripravené čeliť rizikám a ohrozeniam najrôznejšej povahy a príčiny. Príprava odborníkov pripravených na profesionálne riešenie rizikových, núdzových a krízových javov je teda významnou a spoločensky aktuálnou úlohou súčasnosti.

Bezpečnosť sama o sebe je zložitý, vnútorné štruktúrovaný, multifaktorový a hierarchizovaný

¹ Ladislav Hofreiter, prof. Ing., CSc., Krakowska Akademia im. A.F.Modrzewskiego, ul.Gustawa Herlinga-Grudzińskiego 1, Krakow, e-mail: ladislav.hofreiter@zoznam.sk.

fenomén, ktorého obsah, štruktúra i funkcie presahujú hranice nielen jedného vedného odboru (napr. vojenská veda, policajná veda), ale dokonca i celých vedných oblastí (spoločenských, prírodných, technických a i.).

Pri akomkoľvek uhle pohľadu na bezpečnosť je nesporné, že je to systém, ktorý zahŕňa celý rad podsystemov, pričom je zároveň prvkom systémov vyššieho rádu – regionálneho, kontinentálneho či globálneho

Podstata systémového prístupu k problematike bezpečnosti spočíva v tom, že všetka spoločenská činnosť pri zaisťovaní bezpečnosti je posudzovaná ako otvorený dynamický systém so sústavou vnútorných a vonkajších väzieb. Je to dané najmä tým, že:

- objekt, posudzovaný ako systém, obsahuje v sebe celý rad podsystemov a vzťahov (väzieb) medzi nimi, ktoré si vyžadujú samostatné skúmanie,
- objekt, definovaný ako systém, je v trvalej interakcii so svojim okolím (bezpečnostným prostredím), ktoré je tiež charakterizované systémovým usporiadaním,
- každý objekt bezpečnosti i jeho okolie sa rozvíjajú a menia v čase, aj keď časový interval vzniku a priebehu zmien môže byť rôzny - od sekúnd až po desiatky či stovky rokov,
- objekt bezpečnosti i jeho okolie sú zdrojom i cieľom pôsobenia bezpečnostných ohrození; na objekt môžu negatívne pôsobiť ohrozenia z jeho okolia, zároveň môže objekt predstavovať ohrozenie i pre svoje okolie.

Nové podmienky a prístupy k skúmaniu bezpečnosti kladú aj nové požiadavky na prípravu profesionálov bezpečnostného sektora. Vynára sa naliehavá požiadavka, aby títo získali v procese vzdelávania potrebnú „bezpečnostnú gramotnosť“. Ide o zosúladenie troch požiadaviek, ktoré by v príprave profesionálov bezpečnostného sektora mali rešpektovať vzdelávacie zariadenia :

- bezpečnosť sa stala fenoménom, ktorej meniaci sa charakter významne ovplyvňuje fungovanie každého referenčného objektu,
- zvládnutie zmeny a schopnosť správnej reakcie na ňu v spoločnosti a vo svete plnom rizík musí tvoriť dôležitý aspekt prípravy špecialistov bezpečnostného sektora,
- zmena charakteru bezpečnostných rizík ďalej posúva požiadavky na bezpečnostné myslenie a bezpečnostnú orientáciu profesionálov bezpečnostného sektora.

Preto aj systém bezpečnostného vzdelávania by mal zameraný tak, aby umožnil budúcim profesionálom v oblasti bezpečnosti získať a osvojiť si také poznatky a znalosti takých metód, pomocou ktorých budú schopní [1]:

- identifikovať a analyzovať zložité vzťahy, procesy javy v oblasti bezpečnosti života človeka a ľudstva,
- analyzovať stav a úroveň bezpečnosti vo vzťahu k časovému a priestorovému faktoru,
- vypracovávať zodpovedajúce a odôvodnené prognózy vývoja bezpečnosti a dynamiky jej vývoja,
- určiť zdroje a tendencie vývoja a pôsobenia reálnych hrozieb a bezpečnostných rizík,
- využívať zodpovedajúce nástroje na identifikáciu, lokalizáciu a elimináciu bezpečnostných rizík,
- identifikovať objekty pôsobenia bezpečnostných rizík najrôznejšej povahy,
- poznať rôzne bezpečnostné systémy, sily a prostriedky na ich vytvorenie a zaistenie ich funkcií, ich štruktúru, ciele a úlohy, zásady a režimy správneho fungovania,
- byť aktívnym činiteľom bezpečnostného systému a jeho prvkov na rôznych úrovniach.

Otvára sa nový priestor pre pôsobenie profesionála v širokom spektre nadnárodných i medzinárodných bezpečnostných orgánov a inštitúcií. Odborník pre pôsobenie v štruktúre bezpečnostného systému by mal v procese bezpečnostného vzdelávania získať potrebnú sumu faktografických znalostí, ktoré mu umožnia orientovať sa v širokom spektre dimenzií a sektorov bezpečnosti. Potrebuje zvládnuť teóriu bezpečnosti, ktorú by mala byť obsiahnutá v programoch bezpečnostného vzdelávania.

2 VŠEOBECNE O TEÓRII

Termínom teória sa vo všeobecnosti označuje súbor tvrdení, definícií, axiém, postulátov o predmete skúmania, ktoré sú v danej etape poznania považované za pravdivé. Vyžaduje sa, aby tento súbor nebol v rozpore s doterajšími skúsenosťami a výsledkami experimentov a bol vnútorne konzistentný.

Z hľadiska štruktúry predstavuje teória vnútorne diferencovaný, ale integrálny systém poznatkov, ktorý je charakterizovaný logickou závislosťou jedných prvkov na iných, kreovaním

obsahu teórie z určitého súboru výrokov a pojmov z danej oblasti skúmania.

Samotná teória ako zvláštna, univerzálna forma rozumového poznávania sveta sa uplatňuje v interakcii s inými formami percepcie reality. Každá vedecká teória je vždy spojená nejakým spôsobom s určitými filozofickými a ideologickými postojmi, jej rozvoj je stimulovaný týmito postojmi a na druhej strane pomáha posilňovať ich autoritu a vplyv v systéme vedeckých teórií. Teória predstavuje základ pre uvažovanie o svete a vytvára:

- podnety pre uvažovanie o doposiaľ neznámom,
- rámec pre kritické porozumenie javom, procesom a udalostiam,
- základ pre uvažovanie o usporiadaní poznatkov,
- hnacu silu pre výskum [2].

Teória je najkomplexnejšia a najrozvinutejšia forma vedeckého poznania; jeho ostatné formy - zákony, klasifikácie, typológie, môžu geneticky predchádzať vzniku vlastnej teórie a tvoriť základ pre jej formovanie; Súčasne často spolu existujú s teóriou, interagujú s ňou v systéme vedy a dokonca vstupujú do teórie ako jej elementy (teoretické zákony, typológie založené na teórii apod.).

V kontexte formovania policajných vied je teória definovaná ako *systém zovšeobecnených objektívne pravdivých poznatkov, alebo systém poznatkov odvodených z iných teórií* [3].

J. Reichel definuje teóriu ako „*základný cieľ vedy*“ [4]. Ďalej uvádza prevzaté definície teórie podľa autorov F. N. Kerlinger a J. Hendla.

Teória podľa Kerlingera je „*súbor vzájomne súvisiacich konštruktov (pojmov), definícií a výrokov, ktorý predstavuje systematický pohľad na javy tým, že špecifikuje vzťahy medzi premennými, s cieľom predpovedať tieto javy*“ [4].

V kontexte Hendlovho prístupu k definovaniu teórie uvádza, že je to „*systém pojmov a tvrdení, ktorý obsahuje abstrahujúce vysvetlenie vybraných fenoménov. Teória umožňuje fenoménom sveta porozumieť, vysvetliť ich, kritizovať alebo predvídať*“ [4].

Pri zohľadnení prezentovaných teoretických východísk môžeme prijať definíciu, v ktorej budeme termínom teória označovať **súbor vedecky odôvodnených poznatkov**

a postulátov o predmete skúmania, ktoré sú v danej etape poznania považované za pravdivé.

2.1 Požiadavky na teóriu

Vedecká teória by mala spĺňať nasledujúce požiadavky [3] :

- Vedecká teória musí mať svoj predmet, ktorý na nej existuje nezávisle. Teória musí byť teóriou niečoho (napr. bezpečnosti, práva, umenia, hudby, spoľahlivosti ap.), musí byť súborom poznatkov a tvrdení o niečom, čo existuje mimo nej.
- Vedecká teória musí byť systémom výpovedí o svojom objekte, pričom musia byť splnené tieto podmienky:
 - Systém výpovedí musí byť koherentný, vnútorne neprotirečivý. Výpovede o objekte skúmania sa nesmú vzájomne popierať.
 - Systém výpovedí musí byť konzistentný, t.j. všetky výpovede vchádzajúce do teórie musia navzájom súvisieť, podmieňovať sa, dopĺňať atď. Nie je prípustné, aby sa do teórie začleňovali ďalšie výpovede, ďalšie teórie, ktoré s ňou nesúvisia.
- Vedecká teória musí byť overiteľná. To, čo nie je overiteľné, nemôže byť považované za vedeckú teóriu. Prípustná je dočasná, podmienená neoveriteľnosť teórie ako celku alebo jej častí, avšak nie trvalá, principiálna neoveriteľnosť, nemožnosť overenia teórie a jej častí.
- Vedeckú teóriu nemožno s definitívnou platnosťou potvrdiť ani vyvrátiť, pretože sa predpokladá nezávislosť faktov od teórie.
- Vedecká teória nie je absolútne nemenná. Do systému poznatkov môžu byť začleňované nové poznatky, nové hypotézy (potvrdené, ale i tie, ktoré na svoje potvrdenie ešte čakajú), ako aj názory, domnienky či intuície vedcov, ktoré môžu byť v procese skúmania potvrdené alebo falzifikované.

Teória môže byť klasifikovaná alebo ako pravdivá, alebo ako nepravdivá. Väčšinou chceme, aby teória poskytovala pravdivý obraz o realite, o predmete skúmania. Avšak prípustná je i tzv. alternatívna teória (nie jednoznačne nepravdivá), resp. pluralita teórií, čo umožňuje vývoj vedy. Teóriu teda môžeme považovať za pravdivú, a teda za obohatenie vedy, pokiaľ nie je vedecky dokázaná jej nepravda.

Môžeme sformulovať čiastkový záver, že *vedecká teória je súborom vedeckých poznatkov, tvrdení o týchto poznatkoch usporiadaných takým spôsobom, ktorý umožňuje ich použitie pri explanácii a predikcii javov a udalostí, majúci rozhodujúci vplyv na vývoj v danej sfére reality*. Z hľadiska objektu nášho záujmu je tou realitou bezpečnosť. [4]

3 TEÓRIA BEZPEČNOSTI

V procesoch zaistovania bezpečnosti človek vystupuje v role subjektu. Táto rola vyžaduje zvládnutie širokého spektra poznatkov, zákonov, požiadaviek, metód riešenia problémov bezpečnosti. Človek, ako hlavný subjekt bezpečnosti potrebuje na plnenie svojej roly poznatky, znalosti, metodické a iné nástroje. Potrebuje teóriu.

Požiadavky na vypracovanie všeobecnej teórie bezpečnosti, okrem už uvedeného, vyplynuli najmä z týchto skutočností [4]:

- potreba ľudí, spoločností, štátov, svetového spoločenstva na zachovanie a rozvoj seba, ako aj rôznych systémov nevyhnutných na prežitie ľudstva,
- globálna a komplexná povaha rôznych hrozieb s masívnym deštruktívnym potenciálom,
- rôznorodosť prístupov k objasňovaniu podstaty a obsahu pojmu bezpečnosť, jej činiteľov a spôsobu hodnotenia,
- rozdielne výklady a používanie pojmov v oblasti bezpečnostného výskumu,
- doposiaľ neboli ucelene a komplexne definované základné zákony, kategórie bezpečnosti ako predmetu skúmania,
- absencia zovšeobecnenie doterajších skúseností z bezpečnostnej praxe.

Teóriu bezpečnosti by v kontexte týchto požiadaviek mal tvoriť súhrn moderných, interdisciplinárnych vedecky zdôvodnených názorov a poznatkov, zásad a pravidiel vzťahujúcich sa k ochrane životne dôležitých záujmov človeka, spoločnosti, štátu, ľudstva ako aj prírodných a technogénnych systémov, nevyhnutných pre existenciu človeka.

Teóriu bezpečnosti je možné považovať za systém zostavený z poznatkov, konceptov, myšlienkových konštruktov, výrokov preto, lebo jej prvky (poznatky, koncepty, konštrukty, nástroje skúmania, ap.) sú prepojené logickými väzbami v rámci toho istého predmetu skúmania.

Teóriu bezpečnosti budeme klasifikovať ako teóriu „stredného dosahu“, ktorej predmetom je explanácia javov a procesov súvisiacich s problémami bezpečnosti, pričom tieto prezentuje z kauzálneho hľadiska ako deriváty vývoja, zmien a vplyvov činiteľov bezpečnosti. Teóriu bezpečnosti môžeme tiež definovať ako súbor vedecky odôvodnených poznatkov a tvrdení o faktoch, súvisiacich s bezpečnosťou, ako objektom skúmania. Pričom za fakty budeme považovať [5]:

- **udalosti**, ktoré už existujú (nastali a pretrvávajú) alebo môžu nastať v relevantnom prostredí referenčného objektu,
- **procesy**, súvisiace so zmenou bezpečnosti a bezpečnostnej situácie referenčného objektu,
- **javy**, ako súhrn vonkajších premenlivých, zmyslami vnímaných vlastností, znakov procesov, ktoré prebiehajú v bezpečnostnom prostredí referenčného objektu,
- **konkrétne systémy** (spoločenské, prírodné, technogénne), ktoré existujú v bezpečnostnom prostredí referenčného objektu, súvisia s jeho bezpečnosťou alebo sú na zaistenie jeho bezpečnosti vytvorené (systém ochrany, bezpečnostný systém).

Medzi hlavné úlohy teórie bezpečnosti patria [4]:

- odhalenie zákonitostí zmeny bezpečnosti sociálnych systémov, prírodných systémov, technosféry,
- kvalitatívny a kvantitatívny opis mechanizmov interakcie týchto systémov a zariadení v rôznych štádiách vzniku a vývoja nebezpečných situácií a ich následkov,
- vytvorenie vedeckých základov pre identifikovanie, diagnostiku, monitorovanie, vzniku nebezpečných javov, udalostí a procesov, ich predikciu, včasné varovanie a prevenciu.

3.1 Funkcie teórie bezpečnosti

Funkcia vedeckej teórie vyjadruje *vzťah medzi potrebou a vlastnosťami teórie*. Ide o obojstranne orientovaný vzťah, ktorý jednak vyjadruje to, čo sa od teórie požaduje, ako je potreba získania nových poznatkov uspokojená, (čo má byť urobené), a jednak to, čo teória skutočne dokáže, čo vykonáva čo poskytuje, aká jej rola v procese získavania alebo verifikovania poznatkov.

V súvislosti s teóriou bezpečnosti budeme klasifikovať dve kategórie funkcií : autonómne a inštrumentálne funkcie [3]. Autonómna funkcia teórie bezpečnosti umožňuje:

- zistiť medzery, nedostatky v doterajšom poznaní a odhaliť doteraz neidentifikované väzby a závislosti systému poznatkov o bezpečnosti,
- verifikovať, potvrdiť alebo falzifikovať doterajšie poznanie v kontexte doposiaľ potvrdených teórií,
- iniciovanie nových smerov vedeckého skúmania tým, že formuluje nové vedecké problémy v oblasti bezpečnosti.

Inštrumentálne funkcie teórie bezpečnosti umožňujú [3]:

- *Explanáciu*, vedecké objasnenie fenoménov doposiaľ v bezpečnostnej vede neznámych, alebo vypracovanie vysvetlení, ktoré sú neuspokojivé. Explanáciu nemožno stotožniť s prostou deskripciou, opisom problému, javu.
- *Systemizáciu*, spočívajúcu v rozlíšení systému poznatkov podľa ich významnosti, pôvodnosti, či všeobecnosti. Využíva sa pritom najmä formálno-logický vzťah vyplývania, ktorého hlavným cieľom je preukázať vyplývanie odvodených poznatkov z poznatkov základných. Systemizácia využíva:
 - deduktívnu systemizáciu, keď jedny poznatky logicky, nevyhnutne vyplývajú z iných poznatkov,
 - nededuktívnu systemizáciu, keď jedny poznatky nevyplývajú logicky, nevyhnutne z iných poznatkov, ale pravdepodobnostne.
- *Predikciu* budúceho vývoja skúmaných javov a procesov v oblasti bezpečnosti. Teória plní predikčnú funkciu formou prognózovania budúcnosti stavov reality, bezpečnostnej situácie skúmaných javov a procesov, objektu skúmania.

Okrem klasifikovania hlavných funkcií teórie bezpečnosti, zameraných na proces skúmania bezpečnostnej reality, môžeme klasifikovať aj funkcie výsledkov bezpečnostného výskumu.

R. Szarfenberg klasifikoval funkcie výsledkov vedeckého skúmania podľa toho, na aké otázky odpovedajú. Podľa toho definoval štyri funkcie poznatkov [6] :

- Funkcia deskriptívna, keď poznatky dávajú odpoveď na otázku „čo to je“, resp. „ako to

je“, pričom sa bude vždy jednať o objekt skúmania.

- Funkcia explanačná, keď poznatky umožňujú odpovedať na otázky typu „prečo?“, „ako je to možné?“, „z akého dôvodu?“,
- Funkcia prognostická, ak poznatky poskytujú odpoveď na otázku „ako bude?“
- Funkcia praxeologická, ak poznatky poskytujú návod na to, čo treba urobiť, aby bol dosiahnutý zámer, resp. splnený cieľ.

Môžeme sformulovať čiastkový záver, že *teória bezpečnosti je súborom vedeckých poznatkov, tvrdení o týchto poznatkoch usporiadaných takým spôsobom, ktorý umožňuje ich použitie pri explanácii a predikcii javov a udalostí, majúcich rozhodujúci vplyv na vývoj bezpečnostnej situácie a stavov bezpečnosti referenčných objektov* [4].

3.2 Predmet a subjekt teórie bezpečnosti

Predmetom teórie bezpečnosti je generovanie a integrovanie tvrdení a poznatkov o činiteľoch a podmienkach zaistenia bezpečnosti referenčných objektov ktorými sa zaoberá, vzhľadom na rôznorodosť negatívnych vplyvov v rozličných situáciách, časových a priestorových podmienkach. Poznatková základňa teórie bezpečnosti je tvorená poznatkami spoločenských, humanitných, prírodných, technických vied, v primeranom rozsahu sú aplikované i zákony, metódy, kritériá a zásady prírodných, technických a spoločenských vied.

Na tomto základe je možné vytvárať scenáre vzniku a vývoja bezpečnostnej situácie v zložitých technických systémoch, v životnom prostredí a v ľudskej spoločnosti a projektovať opatrená na predchádzanie a adekvátnu reakciu na možné nebezpečné situácie.

Subjektom poznávacej i praktickej činnosti v teórii bezpečnosti je človek, sociálna skupina, manažment organizácie, vysokoškolské pracoviská, štátne inštitúcie, zložky bezpečnostného sektora ap. – vo všeobecnosti subjekt bezpečnosti. Subjekt vystupuje ako aktívny činiteľ, ktorého aktivity sú zamerané na poznávanie a pretváranie podmienok vo vonkajšom i vnútornom prostredí referenčného objektu, pričom sleduje dosiahnutie svojich cieľov, resp. uspokojenie svojich záujmov a potrieb v oblasti svojej bezpečnosti a bezpečnosti svojich aktív.

3.3 Postuláty teórie bezpečnosti

Postulát je vo všeobecnosti východiskový predpoklad, ktorý je v danej teórii prijímaný ako pravdivý. Vo Filozofickom slovníku [7] je postulát definovaný ako princíp, požiadavka alebo tvrdenie určitej vedeckej teórie, ktoré je v jej rámci prijaté bez dôkazov a tvorí jej východisko.

Podľa **Ondrejковиča** sa postuláty významovo približujú axiómam, ale nie sú s nimi totožné a nemali by sa vzájomne zamieňať [8]. Postulát charakterizuje ako súd, z ktorého sa vychádza pri dokazovaní, hoci jeho správnosť ešte nie je samozrejmosť.

Postuláty sú formulované a vyberané tak, aby sa boli pravdivé pre čo najviac prípadov, ale sa zároveň nepredpokladá, že budú vždy pravdivé. Postuláty primárne slúžia k explanácii, vedeckému vysvetleniu skúmaného problému. Ich pravdivosť je determinovaná stupňom dosiahnutého poznania. S rozvojom poznania a empirického overovania postulátov je možné ich obsah i rozsah korigovať.

Špecifiká postulátov charakteristických pre teóriu bezpečnosti sú tieto [4]:

- Sú to výpovede o rôznych aspektoch bezpečnosti.
- Vypovedajú o spôsoboch hodnotenie bezpečnosti, o činiteľoch bezpečnosti, vzťahmi, interakciami medzi nimi.
- Majú pravdepodobnostný charakter, pravdivosť a potvrditeľnosť postulátov ovplyvňujú činitele, ktoré majú dynamický charakter.
- Majú vysokú mieru všeobecnosti.
- Obsahujú pojmy a termíny, ktoré nie sú vždy jednoznačne definované.

Dosiahnutá úroveň nášho vedeckého poznania v oblasti bezpečnosti nám umožňuje formulovať tieto postuláty teórie bezpečnosti :

- a) **Bezpečnosť je „neurčitý“, mnohovýznamový pojem, ktorý si vyžaduje explikáciu.**

Máloktorému pojmu je prisudzovaných toľko atribútov, významov ako pojmu bezpečnosť. Jeho jednoznačné objasnenie je spojené so značnými ťažkosťami, v každom odbore je vysvetľovaný podľa objektu a predmetu skúmania a zamerania praktickej činnosti. Jeho definície nachádzame v monografiách, slovníkoch, vedeckých a odborných článkoch, zákonoch, technických normách ap. Pojem

bezpečnosť inak vysvetľujú sociológovia, inak ekonómovia, právnici, politológovia, ekológovia, vojaci či technici. Mnohoznačnosť pojmu bezpečnosť vyžaduje, aby mu bol daný význam, zrozumiteľný pre celú bezpečnostnú komunitu.

- b) **Bezpečnosť je jednou zo základných ľudských potrieb.**

Bezpečnosť nadobúda formu vnútornej potreby a realizuje sa v individuálnom i v spoločenskom vedomí. Charakteristické je, že táto potreba má univerzálny charakter a je vo svojej podstate uznávaná všetkými ľuďmi, nezávisle od ich rasy, národnosti, pohlavia, veku či sociálneho statusu. Potreba bezpečnosti sa však mení tak, ako sa mení bezpečnostná situácia. Potreba bezpečnosti je významným motivujúcim, mobilizujúcim faktorom, ktorý sa významne prejaví najmä v mimoriadnych a krízových situáciách, v čase ohrozenia bezpečnosti človeka a iných referenčných objektov.

- c) **Bezpečnosť je inherentná vlastnosť každého systému (sociálneho, prírodného alebo technogénneho), ktorú posudzuje alebo vníma človek (sociálna jednotka).**

Aj keď bezpečnosť má prírodnú, technickú a technogénnu dimenziu, je prísne zviazaná s existenciou ľudí, sociálnych skupín, so sociálnymi vzťahmi, ale aj s vplyvom prírodných a technogénnych činiteľov na sociálne referenčné objekty. Len človek, sociálne jednotky majú schopnosť vnímať nebezpečenstvá, hodnotiť ich a reagovať na ne. Konštatovanie bezpečnosti alebo nie bezpečnosti, resp. nebezpečnosti je vždy výsledkom percepcie bezpečnostnej situácie sociálnym aktérom.

- d) **Bezpečnosť je vždy spojená s konkrétnym referenčným objektom, procesom alebo subjektom bezpečnosti.**

Analyzovanie a precízne definovanie bezpečnosti vyžaduje určiť predmet, teda o koho bezpečnosť sa jedná, kto alebo čo je objektom analýzy bezpečnosti (jedinec, sociálna skupina, štát, ľudstvo, urbanistická jednotka, prírodné prostredie, organizácia (výrobná, nevýrobná), či ide o bezpečnosť osôb, majetku, informačného systému, cestnej premávky, výrobného procesu ap.

- e) **Hodnota bezpečnosti nie je veličinou trvalou, ale sa mení jednak v priestore, ale najmä v čase.**

Hodnota (miera) bezpečnosti človeka, sociálnej skupiny, štátu a ďalších referenčných objektov bude vždy výsledkom interakcie vonkajších a vnútorných činiteľov a ochranných (obranných) vlastností, schopností a možností referenčného objektu. Vplyvom vonkajších i vnútorných činiteľov, ktoré môžu byť najrôznejšej povahy, má hodnota bezpečnosti kolísavú úroveň – buď sa bezpečnosť zvyšuje, buď klesá, alebo zostáva bez zmien.

- f) **Reálna bezpečnosť referenčného objektu je výsledkom vôle a racionálnej činnosti subjektu bezpečnosti.**

Zaistenie bezpečnosti treba chápať ako cieľavedomý, trvalý, cyklický a nepretržitý proces reagovania na ohrozenia vyplývajúce z okolia (z bezpečnostného prostredia) objektu alebo z objektu samého. Je to proces, v ktorom subjekt bezpečnosti identifikuje bezpečnostné výzvy, ohrozenia a riziká a realizuje opatrenia na zaistenie ochrany objektu v ľubovoľných podmienkach a situáciách. Cieľom uvedomelého a cieľavedomého konania subjektu bezpečnosti je zabrániť, predchádzať vzniku ohrozenia a/alebo chrániť referenčný objekt (chránený záujem) pred možným poškodením, zničením, narušením integrity alebo stratou funkčnosti. Bezpečnosť je v tomto zmysle konštruovaná podmienka uspokojenia bezpečnostných potrieb a záujmov subjektu bezpečnosti.

- g) **Bezpečnosť je dosiahnuteľná.**

Aj keď nie je možné zaistiť absolútnu bezpečnosť, zvolením adekvátneho spôsobu ovplyvňovania exogénnych a endogénnych činiteľov bezpečnosti (bezpečnostné výzvy, ohrozenia, zraniteľnosti, odolnosti) je možné dosiahnuť aj požadovanú (potrebnú) mieru bezpečnosti referenčného objektu.

- h) **Bezpečnosť je kvantifikovateľná a merateľná.**

Stav alebo mieru bezpečnosti referenčného objektu, resp. posudzovaných systémov môžeme korektne hodnotiť ako funkciu identifikovaných činiteľov a ich interakcií (vzájomného pôsobenia). Využívame pritom škálu kvantitatívnych kvalitatívnych a semikvantitatívnych metód.

4 PARADIGMA TEÓRIE BEZPEČNOSTI

Riešenie problémov bezpečnosti je dnes súčasťou riadiacich procesov na všetkých úrovniach a vo všetkých oblastiach spoločenského života. Akceptácia bezpečnostnej oblasti ako neoddeliteľnej súčasti spoločenského života naráža na problémy, ktoré vyvolávajú diskusiu o teoretických a metodologických aspektoch chápania bezpečnosti. Skúmanie bezpečnosti v súčasnej spoločnosti sa rozvíja viacerými smermi a spôsobmi. Spočiatku išlo len o skúmanie fenoménu bezpečnosti v pôsobnosti Bezpečnostných štúdií podľa štátocentrickej paradigmy, najmä v teórii medzinárodných vzťahov, neskôr aj v iných oblastiach, ktoré boli spravidla spojené so širším spektrom sektorov bezpečnosti (sociálnej politickej, environmentálnej, informačnej, ochrany osôb a majetku, ľudskej bezpečnosti ap.).

V každej z oblastí skúmania bezpečnosti si výskumníci vytvárali vlastný kategoriálny aparát, vlastné axiómy, vlastnú metodológiu skúmania. Situácia vo vedeckej bezpečnostnej komunite dospela do štádia, kedy existuje veľa „paradigiem“ a reprezentanti jednotlivých smerov musia viesť polemiky a obhajovať svoje pozície voči oponentom, stúpencom iného chápania problémov bezpečnosti.

Z toho dôvodu chceme prezentovať platformu, umožňujúcu dopracovať sa k paradigme v pravom zmysle, umožňujúcej zjednotenie bezpečnostnej komunity z akademického prostredia i zo širšieho bezpečnostného sektora. Je to platforma, vychádzajúca z Kuhnovej prezentácie paradigmy a aplikovaná do oblastí bezpečnostného výskumu.

4.1 Paradigma všeobecne

Pojem paradigma (z gr. *παράδειγμα* - príklad, model, vzor), používaný vo vedeckej komunite, má viacero významov.

V teórii vied sa paradigmou označujú zásadné predstavy a teórie, ktoré charakterizujú vedecké epochy a tvoria ich základ, alebo istý systém prijatých teórií v danom odbore a danej dobe. Týmto pojmom sa označuje súbor názorov, metód a postupov, ktoré uznávajú členovia vedeckého spoločenstva. Je chápaný aj ako podstatné výsledky vedeckého výskumu, ktoré sa používajú ako modely problémov a ich riešení.

Paradigma vo svojom metafyzickom význame vyjadruje základný pohľad, akým vedec vidí svet. Podľa spôsobu nazerania na realitu a videnie sveta je možné charakterizovať konkrétnu komunitu výskumníkov.

Paradigma sa týka spôsobu, akým vedec vidí problém, je to celá znalosť predmetu výskumu a vhodných vedeckých postupov, ktoré vedec zvládol a uplatňuje vo svojej vedeckej práci. Paradigma, ako model alebo najvšeobecnejší model, ako vzorový príklad pre výskum v konkrétnej vedeckej oblasti je tiež to, čo spája členov vedeckej spoločnosti. Paradigma sa tiež chápe ako spoločný pohľad danej vedeckej komunity na konkrétne modely a spoločné hodnoty. Tieto spoločné predpoklady sú základom komunikácie medzi vedcami a poskytujú relatívnu jednomyseľnosť vo vedeckých úvahách. Paradigma je chápaná aj ako konštrukt, ako celok poznatkov a vedeckých postupov a nástrojov, ktoré si vedec osvojil a ktoré uplatňuje vo vedeckej praxi.

Nadväzujúc na uvedené charakteristiky pojmu paradigma môžeme uviesť tieto zložky paradigmy:

- pohľad vedca na predmet danej vedy,
- výklad názorov na predmet vedy, teda teória,
- používaná terminológia, jazyk danej vedy,
- používaná metodológia danej vedy,
- definovaný okruh problémov, otázok danej vedy,
- vedecká komunita, ktorá sa zaoberá riešením problémov danej vedy.

Paradigma teda vo svojom najvšeobecnejšom poňatí plní tri základné funkcie:

- Orientačnú (vymedzuje predmet skúmania).
- Metodologickú (určuje pravidlá a postupy riešenia problémov).
- Normatívnu (formuje ustálené vzory riešenia).

Synonymom pojmu paradigma je *disciplinárna matica*. Tento pojem zaviedol T.S. Kuhn, aby sa vytvorili podmienky na spoločnú väzbu konkrétnej vedeckej komunity na konkrétne modely a zdieľané hodnoty. Tieto zdieľané predpoklady slúžia ako základňa profesionálnej komunikácie a relatívnej jednomyseľnosti profesionálneho usudzovania v rámci danej komunity tým, že vyjadrujú spoločné poznatky vedcov určitého vedného odboru. Takáto paradigma vo všeobecnejšom zmysle je „disciplinárna“ preto, že odkazuje na nejaké spoločné vlastníctvo odborníkov v určitej

disciplíne, „matica“ je preto, že sa skladá z usporiadaných prvkov rôzneho druhu, z ktorých každý je treba ďalej špecifikovať.“

Disciplinárna matica podľa Kuhna obsahuje tieto zložky:

- a) symbolické označenie, čo môžu byť matematické formulácie vedeckých zákonov, výrazy, ktoré členovia skupiny používajú, výrazy ktoré sa dajú vyjadriť logickou formou. Sú to zákony reprezentované buď v symbolickej forme (napr. $f = ma$) alebo slovne ako „akcia sa rovná reakcii.“
- b) filozofické predpoklady ontologicko-gnozeologickej povahy, určujúce spôsob uvažovania, preferované postupy, analógie, metafory.
- c) hodnoty – metateoretické postuláty, napríklad presnosti, jednoduchosti, neprotirečivosti s teóriami, konzistentnosť, užitočnosť pre spoločnosť ap.
- d) "vzor riešenia vedeckých problémov" – modely, konkrétne riešenia

4.2 Paradigma securitológie

Bezpečnostná veda – Securitológia - je komplexná veda, ktorá vzniká na styku prírodných, spoločenských a technických vied, je to veda, ktorá skúma zákonitosti a mechanizmy zaistenie bezpečnosti a ochrany človeka, sociálnych skupín, štátov a prírodného prostredia [9].

Bezpečnostná veda nie je autonómna veda, je to veda, ktorá je otvorená voči prostrediu, v ktorom sa nachádza, ktoré ovplyvňuje a ktorým je ovplyvňovaná. Securitológia ako veda pojednáva predovšetkým o ľudskej činnosti a o dôsledkoch tejto činnosti na ľudstvo a prírodné prostredie.

Z pozície Securitológie pristupujeme k analýze bezpečnosti ako dynamickému, komplexnému, multifaktorovému fenoménu s horizontálnou a vertikálnou štruktúrou. Z pohľadu komplexného prístupu je bezpečnosť považovaná za celok, ktorého výsledná hodnota nie je len súhrnom hodnôt jeho jednotlivých činiteľov, ale vzniká v dôsledku ich vzťahu [9]. V Securitológii, každý činiteľ bezpečnosti, každá jeho dimenzia je analyzovaná ako súhrn vzájomne ovplyvňujúcich čiastkových faktorov a subdimenzií, ktoré sú charakterizované spoločnými vzťahmi podmieňovania, interakcií a kauzality.

Bezpečnosť ľudí, sociálnych skupín, štátu (referenčných objektov), bude vždy výsledkom interakcie vnútorných a vonkajších bezpečnostných ohrození a ich ochranných (obranných) možností, ktoré sú klasifikované pomocou zraniteľnosti a odolnosti.

Podstatou paradigmy Securitológie je uznanie bezpečnosti (Security - S) ako kategórie, z kauzálneho hľadiska sekundárnej, ktorá je výsledkom pôsobenia primárnych príčin, vyvolávajúcich vznik/zánik ohrozenia (*Threat-T*) alebo zníženie/zvýšenie zraniteľnosti (*Vulnerability-V*), odolnosti (*Resistibility-Re*) a obnoviteľnosti (*Recoverability-Rc*) referenčného objektu v danom čase (*t*). Symbolické vyjadrenie tejto paradigmy je v tvare:

$$S(t) = f\{T(t), V(t), Re(t), Rc(t)\} \quad (1)$$

kde :

- S(*t*) je hodnota bezpečnosti referenčného objektu v čase *t*,
- T(*t*) je intenzita (veľkosť) ohrozenia v čase *t*,
- V(*t*) zraniteľnosť referenčného objektu v čase *t*,
- Re(*t*) je miera odolnosti referenčného objektu v čase *t*,
- Rc(*t*) je schopnosť obnoviteľnosti referenčného objektu v čase *t*.

Na základe vyššie prezentovanej paradigmy môžeme analyzovať bezpečnosť akéhokoľvek referenčného objektu použitím modelu založeného na mechanizme príčinnej súvislosti, v ktorom:

- reálne hrozby predstavujú nezávislú premennú, spôsobujú zmenu stavu alebo situácie referenčného objektu ,
- bezpečnosť referenčného objektu je závislou premennou,
- zraniteľnosť, odolnosť a obnoviteľnosť referenčného objektu sú sprostredkujúce premenné (podmienky), ktoré ovplyvňujú citlivosť objektu na pôsobiace ohrozenia.

ZÁVER

Problematika zaistenia bezpečnosti je náročná a kladie vysoké požiadavky na odbornú prípravu tých ľudí, ktorí sú s ňou profesijne zviazaní. Vytvorenie komplexného a efektívneho bezpečnostného systému, garantujúceho istotu a ochranu pre referenčný objekt si vyžaduje multidisciplinárny prístup, využitie poznatkov mnohých vedných odborov.

Získanie potrebných kompetencií na zaistovanie potreby bezpečnosti je možné získať len v procese vzdelávania osvojovaním si potrebnej teórie.

Vedecká teória je najkomplexnejšia a najrozvinutejšia forma vedeckého poznania; jeho ostatné formy - zákony, klasifikácie, typológie, môžu geneticky predchádzať vzniku vlastnej teórie a tvoriť základ pre jej formovanie; Súčasne často spolu existujú s teóriou, interagujú s ňou v systéme vedy a dokonca vstupujú do teórie ako jej elementy (teoretické zákony, typológie založené na teórii apod.). Samotná teória ako zvláštna, univerzálna forma rozumového poznávania sveta sa uplatňuje v interakcii s inými formami percepcie reality. Každá vedecká teória je vždy spojená nejakým spôsobom s určitými filozofickými a ideologickými postojmi, jej rozvoj je stimulovaný týmito postojmi a na druhej strane pomáha posilňovať ich autoritu a vplyv v systéme vedeckých teórií.

Môžeme sformulovať záver, že vedecká teória je súborom vedeckých poznatkov, tvrdení o týchto poznatkoch usporiadaných takým spôsobom, ktorý umožňuje ich použitie pri explanácii a predikcii javov a udalostí, majúcich rozhodujúci vplyv na vývoj v danej sfére reality. Z hľadiska objektu nášho záujmu je tou realitou bezpečnosť.

Bezpečnosť, rovnako ako aj problém zaistovania bezpečnosti referenčných objektov na najrôznejších úrovniach, má multidisciplinárny charakter, preto sa zákonite objavila aj potreba jej multidisciplinárneho skúmania s využitím metodologických postupov a teoretických poznatkov mnohých vied: politológie, filozofie, psychológie, sociológie, dejín, konfliktológie, ekonomických, právnych, vojenských, prírodných, technických, vied. V nadväznosti na predchádzajúce závery môžeme teóriu bezpečnosti definovať ako systém vedeckých poznatkov, zákonov, princípov a metód výskumu, termíny a definície z oblasti bezpečnosti, umožňujúci kvantitatívnu a kvalitatívnu analýzu činiteľov bezpečnosti, stanovenie a určenie ukazovateľov a kritérií na ohodnotenie bezpečnosti referenčných objektov a predikciu vývoja bezpečnostnej situácie.

Preto aj systém bezpečnostného vzdelávania by mal umožniť budúcim profesionálom v oblasti bezpečnosti získať a osvojiť si systém vedeckých poznatkov, zákonnosti, princípov a metód výskumu, termíny a definície z oblasti

bezpečnosti, umožňujúci kvantitatívnu a kvalitatívnu analýzu činiteľov bezpečnosti, stanovenie a určenie ukazovateľov a kritérií na ohodnotenie bezpečnosti referenčných objektov a predikciu vývoja bezpečnostnej situácie. Pôsobenie v bezpečnostnom sektore bez adekvátneho vzdelania a zodpovedajúcich

kompetencií možno považovať za bezpečnostné riziko. Najmä preto, že nekompetentný pracovník či funkcionár nemôže porozumieť problémom bezpečnosti a prijímať rozhodnutia na zaistenie bezpečnosti referenčných objektov.

LITERATÚRA

- [1] Hofreiter, L. *Ako vzdelávať pre bezpečnostný sektor?* In: Nové trendy vo vyučovaní spoločenskovedných predmetov na školách zameraných na bezpečnosť: medzinárodná vedecká konferencia, 24.-25.10.2013, Liptovský Mikuláš : - Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2013. - ISBN 978-80-8040-476-5., s. 44-49.
- [2] SILVERMAN, D. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Ikar, Bratislava, 2005. ISBN 80-551-0904-4.
- [3] HOLCR, K., PORADA, V. *Policijné vedy. Úvod do teórie a metodológie*. Vydavatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 2011. ISBN 978-80-7380-329-2.
- [4] HOFREITER, L.-ZVAKOVÁ, Z. 2019. Teória bezpečnosti. Wydawnictwo European Association for Security, Kraków, 2019. ISBN 978-83-61645-35-1. 256 s.
- [5] REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Grada Publishing, Praha, 2009. ISBN 978-80-247-3006-6.
- [6] SZARFENBERG, R. *Wprowadzenie, czyli o teorii i jej zastosowaniach*. [on line] [cit. 2019-10-07]. Dostupné z: http://rszarf.ips.uw.edu.pl/tps/dziennne/zaoczne02_w1.pdf.
- [7] Filozofický slovník, Praha, Svoboda, 1972, s. 366.
- [8] ONDREJKOVIČ, P. Úvod do metodológie spoločenskovedného výskumu. VEDA, Bratislava, 2007. ISBN 978-80-224-0970-4.
- [9] HOFREITER, L. 2006. Securitológia . Akadémia ozbrojených síl. Liptovský Mikuláš, 2006. ISBN 80-8040-310-4. 138 s.